

บทที่ 2

บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของบทประพันธ์

ในบทที่ 1 ผู้วิจัยได้อธิบายให้เห็นว่า การศึกษาความสัมพันธ์ของบทประพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาวรรณคดี ในแง่ที่มีส่วนเอื้อต่อการวิเคราะห์ความคิดความเชื่อในโลกทัศน์ของผู้แต่ง อันจะส่งผลให้ผู้รับสารเข้าถึงความหมายที่ผู้แต่งแฝงเร้นไว้ในบทประพันธ์

หนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ ม้าก้านกล้วย ของไพโรรินทร์ ขาวงาม ตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในปี พ.ศ. 2538 ประกอบด้วยบทประพันธ์ทั้งสิ้น 47 บท อันเป็นงานซึ่งเขียนขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2532 - พ.ศ. 2538 เมื่อพิจารณาเนื้อหาของบทประพันธ์บางส่วน ผู้วิจัยพบว่าผู้แต่งมุ่งสื่อพลังชีวิตและจิตวิญญาณของคนชนบท ในขณะที่ต้องยืนหยัดต่อสู้ความผันผวนอย่างทระนง เนื่องจากการเร่งรัดอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย ที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมตามอุดมการณ์มุ่งสู่ความเป็นนิคส์ (newly industrializing countries) ได้ทำให้มีการละเลยชาวนา ชาวไร่ ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศให้ต้องประสบปัญหาความยากจนท่ามกลางภาวะล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมชนบท ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวัตถุดิบของการสร้างงานของผู้แต่งโดยสังเขปดังต่อไปนี้

ระบบการเมืองก่อนที่สังคมไทยจะเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม เรียกได้ว่าเป็นระบบ “อำมาตยาธิปไตย” ที่มีพวกทหารและข้าราชการระดับสูงเป็นผู้กุมอำนาจของรัฐ (นิยมรัฐอมฤต, 2540 : 21-22) ทั้งนี้เนื่องจากภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ประเทศไทยยังมีได้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง การกระจายผลประโยชน์ยังจำกัดวงอยู่เฉพาะในกลุ่มอภิชนและผลประโยชน์ของข้าราชการ “รวมความก็คือ การเมืองเป็นเรื่องของอภิสิทธิ์ชน” (เสนห์ จามริก, 2541 : 5) การเมืองการปกครองเช่นนี้เป็นเหตุให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นเมื่อมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในยุคสงครามเย็น ซึ่งเป็นยุคที่โลกแบ่งออกเป็น 2 ค่ายใหญ่ คือ ค่ายทุนนิยมประชาธิปไตย ที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ และค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่มีรัสเซียเป็นผู้นำ จุดเด่นของยุคนี้คือการต่อสู้ทางความคิดทางการเมือง แม้แต่ในประเทศเดียวกัน เช่น เกาหลีและเวียดนาม ก็มีการโฆษณาชวนเชื่อที่ทำให้ผู้คนในสังคมขัดแย้งกันเอง จนเกิดการสู้รบนองเลือดในหลายแห่ง สงครามกลางเมืองได้บานปลายเป็นสงครามใหญ่โตที่ต่างฝ่ายก็ได้รับการช่วยเหลือจากประเทศพันธมิตรในค่ายของตน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 162)

การเมืองระหว่างประเทศในระยเวลานั้น เต็มไปด้วยความหวาดระแวงกัน สหรัฐอเมริกามีนโยบายแสวงหาพันธมิตร เพื่อป้องกันการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน และเข้มแข็งพอที่จะป้องกันประเทศจากภัยคอมมิวนิสต์ได้ วิธีการที่สหรัฐอเมริกาใช้ ได้แก่ ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน เป็นที่ปรึกษาในด้านการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ให้ประเทศเหล่านี้พัฒนาไปตามแนวทางทุนนิยมมากขึ้น คือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในประเทศในด้านต่าง ๆ ที่เอื้อต่ออุตสาหกรรมและการค้าภายในประเทศ นำสังเกตว่าการพัฒนาของประเทศเหล่านี้ ส่งผลในแง่ดีต่อสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก ทั้งในแง่เป็นตลาดรองรับการลงทุนและสินค้าจากสหรัฐอเมริกา (ลัดดาวัลย์ แสงธรรมชัย, 2542 : 13-14)

ในฐานะที่ประเทศไทยอยู่ฝ่ายค่ายประชาธิปไตย และมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับสหรัฐอเมริกา จึงได้รับความช่วยเหลือผ่านองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก และองค์การการเงินระหว่างประเทศ เนื่องจากประเทศไทยไม่เคยตกเป็นอาณานิคมชาติตะวันตกเช่นประเทศเพื่อนบ้าน จึงไม่รู้สึกเจ็บแค้นชาติตะวันตก อีกทั้งชนชั้นนำของไทยส่วนใหญ่จบการศึกษาจากตะวันตกจึงสนับสนุนนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 162)

ปัจจัยทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ส่งผลให้ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีก้าวล้ำไปกว่าประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความเจริญดังกล่าวสืบเนื่องมาจากการที่ประเทศไทยมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับสหรัฐอเมริกามาเป็นระยะเวลานาน จึงได้รับการถ่ายทอดแนวความคิดทางการเมือง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้นในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ.2501 - พ.ศ.2506) และจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ.2506 - พ.ศ.2516) เนื่องจากการเริ่มดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามคำแนะนำของธนาคารโลก คือ “ลดบทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจให้เหลือเพียงบริการโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐาน เพื่ออำนวยความสะดวกส่งเสริมการลงทุนและประกอบการของภาคเอกชน” (เสนห์ จามริก, 2537 : 410) ดังนั้นจึงมีการเร่งจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504 - พ.ศ.2509) และพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนในปี พ.ศ. 2505 เพื่อเป็นการสนับสนุนให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในด้านอุตสาหกรรม รัฐบาลไทยมีหน้าที่เพียงลงทุนเฉพาะโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่นักลงทุนต่างชาติ มีการเร่งสร้างถนนหนทาง สร้างเขื่อน ไฟฟ้า ประปา ทำเทียบเรือ ฯลฯ ส่งผลให้ชาวนาชาวไร่ถูกดึงเข้ามาในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เน้นการเพาะปลูกเพื่อขาย รวมทั้งเปลี่ยนจากการปลูกข้าวไปเป็นการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง ปอ เพื่อส่งออกมากขึ้น (วิทยากร เชียงกูล, 2527 : 39)

นำสังเกตว่า นโยบายการพัฒนาในครั้งนี้เน้นการพัฒนาในด้านวัตถุเป็นสำคัญ นับเป็นการพัฒนาที่ขาดความสมดุล เพราะยิ่งเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากเท่าใด ก็ยิ่งส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลงไปอย่างรวดเร็ว สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม แหล่งต้นน้ำลำธาร

และผลผลิตป่าไม้เหลือน้อย ประเทศเป็นหนี้สินและขาดดุลการค้ามากขึ้น ที่ร้ายคือผลการพัฒนา นั้นไม่ได้ตกถึงคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง ผู้ที่ได้รับประโยชน์จำกัดอยู่ในแวดวงข้าราชการ พนักงาน ระดับกลางและระดับสูง เจ้าของที่ดิน นายทุน นักธุรกิจ พ่อค้า และเกษตรกรที่มีฐานะร่ำรวย แต่ความเป็นอยู่ของชาวนาชาวไร่ และกรรมกรส่วนใหญ่ไม่ได้ดีขึ้นเลย (วิทยากร เชียงกูล, 2528 : 124)

นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ยิ่งส่งผลให้เมืองขยายตัวอย่าง รวดเร็ว ผลที่ตามมาก็คือ ช่องว่างระหว่างความเจริญของเมืองกับชนบทยิ่งแตกต่างกันมากขึ้น ยิ่งเมืองขยายตัวมากเท่าใด ก็ยิ่งต้องใช้ทรัพยากรจากชนบทมาหล่อเลี้ยงการขยายตัว ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ ผลผลิตทางการเกษตร ฯลฯ การเสียสมดุลของสภาพแวดล้อมก่อให้เกิด ภาวะน้ำท่วม ฝนแล้ง ดินขาดความชุ่มชื้น และเกิดโรคระบาดในพืชและสัตว์ การแก้ปัญหาด้วย สารเคมีก็ยิ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิต ในขณะที่ราคาของผลผลิตในตลาดโลกมีแนวโน้ม ต่ำลง หรือมิได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเท่ากับต้นทุนในการผลิต ผู้ผลิตจึงตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบ อยู่ตลอดเวลา (อภิชัย พันธเสน, 2539 : 8 - 9) สิ่งที่น่าตกใจก็คือการที่รัฐบาลใช้นโยบายการ เก็บภาษีส่งออกข้าวที่เรียกว่า“พรีเมียม” และการใช้ระบบโควตาและระบบอัตราสำรองข้าว เพื่อกด ราคาข้าวให้ต่ำลงจากตลาดโลกมาก ส่งผลให้แรงงานในประเทศมีค่าจ้างต่ำ ซึ่งเอื้อประโยชน์แก่ ภาคอุตสาหกรรม การค้า และบริการ ส่วนภาครัฐก็มีรายได้จากการเก็บภาษีมากขึ้น นโยบายการ หารายได้เข้ารัฐและการลดราคาข้าวเช่นนี้ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่ไม่สามารถ พัฒนาตนเองให้เป็นเกษตรกรที่มีความรู้ อีกทั้งไม่มีทุนที่จะพัฒนาการเกษตรของตนให้มีคุณภาพ ดังนั้นภาคเกษตรจึงเจริญเติบโตช้ากว่าภาคอุตสาหกรรม การค้า และบริการ (วิทยากร เชียงกูล, 2548 : 24-25)

การที่ชาวนาชาวไร่ขายผลผลิตได้ราคาต่ำ และการที่ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น ตลอดเวลาเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้ผลิตมีปัญหาหนี้สิน และเมื่อหนี้สินเพิ่มขึ้นจนเกินกำลังที่จะ ชดใช้คืนเจ้าหนี้ชาวนาก็ต้องสูญเสียที่ดินทำกินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เกษตรกรจำนวนมากจึง อพยพเข้ามาอาศัยในกรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่ เช่น หาดใหญ่ เชียงใหม่ ขอนแก่น นครราชสีมา ฯลฯ เพื่อประกอบอาชีพรับจ้างเป็นแรงงานไร้ฝีมือ แม้จะต้องทนทุกข์ทรมานจาก สภาพที่อยู่อาศัยแออัดยัดเยียด หรือไม่มีแม้กระทั่งที่อยู่อาศัย ต้องอาศัยหลับนอนตามที่สาธารณะ ก็จำเป็นต้องทนอยู่เพราะไม่มีที่ไป ครั้นจะกลับไปบ้านเกิดก็ไม่มีที่ดินทำกิน ญาติพี่น้องก็ไม่มี เหลือ หรือมีแต่ไม่สามารถพึ่งพิงได้ จึงจำเป็นต้องทนอยู่ในเมืองต่อไป เพราะเป็นหนทางเดียวที่ จะช่วยให้มีชีวิตอยู่รอด เนื่องจากอาจได้เศษเงินจากการขอทาน รับจ้างทุกชนิด หรือเร่ขายของ เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่พอจะได้เงินมาประทังชีวิต (อภิชัย พันธเสน, 2539:9-10)

การเร่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามนโยบายของรัฐบาลอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ.2501 ถึง พ.ศ.2516 ได้สะสมพอกพูนปัญหาความเหลื่อมล้ำต่ำสูงภายในสังคมมากยิ่งขึ้น อันนำมาซึ่งปัญหาช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย ระหว่างเมืองกับชนบท และระหว่างภาค

เกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรม จนกระทั่งสร้างความไม่พอใจในหมู่นักศึกษาและประชาชน ประจวบกับการยึดอำนาจรัฐด้วยการปฏิวัติตนเองล้มเลิกรัฐธรรมนูญของจอมพลถนอม กิตติขจร ในปี พ.ศ.2514 จนนำไปสู่การรวมตัวเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนจำนวนมากในระยะเวลาต่อมา นักวิชาการสาขาสังคมศาสตร์ได้แสดงทัศนะว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากการสั่งสมความกดดันของการเมืองการปกครอง ที่อยู่ภายใต้การปกครองระบบเผด็จการทหารมาเป็นระยะเวลานาน อีกทั้งเกิดจากความไม่พอใจ “วงจรรูปท้าว” ที่มีการยึดอำนาจครั้งแล้วครั้งเล่า สิทธิเสรีภาพที่ประชาชนพึงมีถูกลิดรอนมาเป็นระยะเวลานาน อำนาจทางการเมืองการปกครองก็ตกอยู่ในมือของคณะปฏิวัติ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2547 : 197)

ชัยชนะของนักศึกษาและประชาชนที่รวมพลังกันโค่นล้มอำนาจเผด็จการในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 นับเป็นการ “ปลดปล่อยพลังเศรษฐกิจและปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ ซึ่งถูกกดเอาไว้ด้วยระบบอันฝืนกับสภาพที่เป็นจริงของสังคม” และเป็นการ “เปลี่ยนรูปการเมืองของอภิสิทธิ์ชนมาสู่ยุคการเมืองของมวลชน” (เสนห์ จามริก, 2541 : 2)

ยุคประชาธิปไตยเบ่งบานมีระยะเวลาเพียง พ.ศ.2517 – พ.ศ.2519 ในขณะที่นักศึกษาได้มีบทบาทอย่างมากในการเคลื่อนไหว เพื่อพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ของประชาชนในชนบทและในเมือง ควบคู่กับกลุ่มพลังทางการเมืองกลุ่มอื่นๆ เช่น ชาวนา กรรมกร แต่พอถึงกลางปี พ.ศ.2517 ฝ่ายอนุรักษ์นิยม (ข้าราชการทหาร ตำรวจ กลุ่มนายทุน) ซึ่งสูญเสียอำนาจจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ก็เริ่มฟื้นตัวและตอบโต้พลังฝ่ายก้าวหน้า รัฐใช้อำนาจควบคุมสื่อและใช้สื่อเป็นเครื่องมือโจมตีขบวนการนักศึกษาและพลังฝ่ายก้าวหน้าอย่างหนัก กระทั่งนำไปสู่การเผชิญหน้าของทั้งสองฝ่าย มีการจัดตั้งขบวนการฝ่ายขวาขึ้นมาต่อต้านฝ่ายซ้าย (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2548 : 411 - 412) จนเกิดเหตุการณ์ลอบสังหารผู้นำนักศึกษา ชาวนา และกรรมกรขึ้นหลายครั้ง (คำรพ ทันศรี, 2541 : 33) หลังเหตุการณ์ล้อมปราบนักศึกษาที่ชุมนุมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ซึ่ง “เป็นผลให้ขบวนการนักศึกษา ซึ่งมีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาเป็นองค์กรกลางถูกทำลายลง และขบวนการนิยมซ้ายทั้งหลายต้องหลบหนีภัยเข้าป่าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย” ความขัดแย้งทางการเมืองก็ผ่อนคลายลง (นิยม รัฐอมฤต, 2540 : 23-24)

ขณะนั้นชนชั้นปกครองไทยเริ่มเข้าใจดีว่าการใช้กำลังกดขี่ประชาชนเพื่อรักษาอำนาจของตนนั้นเป็นสิ่งที่ไปไม่ได้อีกต่อไป แทนที่จะเกิดความมั่นคงทางการเมืองกลับมีความขัดแย้งมากขึ้น ดังนั้นเมื่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจึงเริ่มเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพมากยิ่งขึ้น และลดบทบาทของเผด็จการทหารลง (ใจ อึ้งภากรณ์, 2540 : 131) ในปี พ.ศ.2523 รัฐบาลดำเนินนโยบาย 66/23 เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่เข้าป่าได้กลับคืนสู่เมืองอีกครั้ง (อาภาพร พันธุ์ฤกษ์, 2547 : 8) นอกจากนี้รัฐบาลยุคพลเอกเปรมยังให้ความสำคัญกับการเร่งพัฒนาชนบทมากกว่ารัฐบาลชุดอื่นๆ ที่ผ่านมา แผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ก็มีโครงการพัฒนาชนบทยากจนที่เจาะจงกว่าที่ผ่านมา โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เพื่อให้สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ อีกทั้งยังวิพากษ์วิจารณ์ความล้มเหลวของการพัฒนาที่ผ่านมาว่า ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูง หรือการกระจายรายได้และบริการไม่เป็นธรรมมากขึ้น และได้เสนอการพัฒนาแนวใหม่ที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น (วิทยากร เชียงกูล, 2528 : 125) แต่ในทางปฏิบัติรัฐบาลพลเอกเปรมกลับไม่สามารถแก้ไขปัญหาการกระจายรายได้ให้เป็นธรรมได้ และไม่สามารถยกระดับชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ให้กินดีอยู่ดี รัฐบาลกลับมีนโยบายที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติและงบประมาณของชาติไปในทางสนับสนุนทุนขนาดใหญ่ทั้งภายในและภายนอกประเทศ มากกว่าการสนับสนุนผู้ประกอบการขนาดเล็กและขนาดย่อม และการพัฒนาชนบท (วิทยากร เชียงกูล, 2533 : 24-25)

การสนับสนุนให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนกลับเป็นปัจจัยให้ผลประโยชน์ถูกกอบโกยไปจากประเทศไทย โดยเฉพาะทรัพยากรในชนบท ความสัมพันธ์ระหว่างที่ดินกับชาวนาเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากชาวนาถูกกระตุ้นให้ผลิตสินค้าทางการเกษตร เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าสำเร็จรูป เมื่อราคาสินค้าเกษตรเพิ่มขึ้นช้ากว่าสินค้าอุตสาหกรรม เกษตรกรก็เป็นฝ่ายเสียเปรียบ และถูกขูดรีดมูลค่าส่วนเกินอยู่ตลอดเวลา การขูดรีดมูลค่าส่วนเกินนั้นมีเหตุผลมาจากการผูกขาดด้านการค้าผลผลิตการเกษตร เช่น ข้าวโพด ข้าว มันสำปะหลัง ฯลฯ นอกเหนือจากข้าว การผลิตทางการเกษตร ซึ่งขยายตัวเป็นกิจการขนาดใหญ่ เป็นเหตุให้ชาวนาชาวไร่ขนาดเล็กล้มละลาย นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรอุตสาหกรรมเกิดขึ้นโดยการร่วมทุนกับต่างชาติ เช่น สับปะรดกระป๋อง การผลิตขนาดใหญ่และครบวงจรเช่นนี้ ยิ่งซ้ำเติมให้ชาวนาชาวไร่ขนาดเล็กอยู่ได้ลำบาก ต้องเปลี่ยนไปเป็นกึ่งกรรมกรในที่สุด (อภิชัย พันธเสน, 2539 : 18 - 19)

การที่ต่างชาติเข้ามาแทรกแซงลงไปถึงชนบท มีส่วนดีในแง่การพัฒนาด้านเทคโนโลยีเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต แต่มีข้อเสียคือคนส่วนน้อยเท่านั้นที่ได้รับผลประโยชน์ เช่น เจ้าของที่ดิน ชาวนารวย ชาวนาที่สามารถลงทุนทำการเกษตรสมัยใหม่หรือมีส่วนควบคุมปัจจัยการผลิต การขนส่ง การค้ามากกว่าชาวนายากจน ปัจจัยเหล่านี้เองคือปัญหาของการพัฒนาที่กระทบต่อคนยากจน (วิทยากร เชียงกูล, 2528 : 129)

เมื่อพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2531 ได้มุ่งนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจต่อจากพลเอกเปรม ดิถสุลานนท์โดยใช้นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นตลาดการค้า” (ลิขิต อีร์เวคิน, 2547 : 284) โดยเน้นการเพิ่มผลิตภัณฑ่มวลรวมประชาชาติ การลงทุน และการค้าระหว่างประเทศเป็นหลัก ให้ความสำคัญกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก และเตรียมตัวเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (วิทยากร เชียงกูล, 2533 : 63) การต่อยอดจากต้นทุนทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลพลเอกเปรมได้วางรากฐานไว้ ส่งผลให้ตลาดหุ้นและอสังหาริมทรัพย์เติบโตอย่างรวดเร็ว มี “เศรษฐกิจใหม่” ขึ้นใน

สังคมไทย อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างไร้การควบคุมที่เพียงพอ ได้กลายมาเป็นจุดเริ่มต้นของภาวะฟองสบู่ในเวลาต่อมา (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2548 : 563-564)

ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมปรากฏชัดเจนเมื่อมีการเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น โรงงานอุตสาหกรรม ถนน เขื่อน ฯลฯ เพื่อรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและบริการ เกิดมลภาวะที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนจากชนบทมาสู่เมือง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 198-199) นอกจากงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการยังมีธุรกิจการค้าประเพณีที่เอารัดเอาเปรียบผู้หญิง คนที่อพยพมาต้องเผชิญปัญหาโดยปราศจากการเหลียวแลจากเพื่อนร่วมสังคม นอกจากนั้นๆ ครั้งเมื่อเกิดข่าวโศกนาฏกรรมขึ้น เช่น ข่าวโสเภณีถูกฆ่าตาย คนงานถูกไฟคลอกตายในโรงงาน เป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538 : 158)

ภายหลังจากการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานปรากฏว่า สถานภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนในชนบทมีความแตกต่างกันมากขึ้น ระหว่างชานากับผู้ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการลงทุนซึ่งมักเป็นผู้มีอิทธิพลด้วย นอกจากนี้ความเจริญได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงแผนการบริโภคของชาวชนบทให้มีลักษณะตามแบบคนเมือง อุปกรณ์ที่ช่วยอำนวยความสะดวกก็กลายเป็นสิ่งจำเป็น เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ รถกระบะ ฯลฯ เมื่อต้องการยกระดับการบริโภคให้สูงขึ้น จึงต้องหารายได้เพิ่มขึ้นโดยการขยายฐานการผลิต ซึ่งต้องอาศัยต้นทุนการผลิตที่เป็นตัวเงินสูงชัน (โดยการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ สารเคมีในการกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช) หรือขยายพื้นที่เพาะปลูกวิธีการทั้งสองวิธีข้างต้นล้วนแต่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดให้หมดไปอย่างรวดเร็ว และหากได้รับผลตอบแทนไม่คุ้มค่า ผลที่ตามมาคือปัญหาหนี้สิน เมื่อมีหนี้สินล้นพ้นตัวท้ายที่สุดชาวชนบทจึงสูญเสียที่ดินทำกินกลายเป็นกรรมกรรับจ้างในเมือง อย่างไรก็ตามภาคอุตสาหกรรมและบริการก็ไม่สามารถรองรับการเพิ่มขึ้นของแรงงานชนบทที่หลั่งไหลมาสู่เมืองได้ทั้งหมด ผลที่ตามมาคือคนในเมืองมากกว่าร้อยละสามสิบต้องมีสภาพชีวิตอยู่อย่างจนตรอก ปัญหาอาชญากรรม ปัญหามลภาวะ และปัญหาอื่นๆ จึงเกิดขึ้นตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (อภิชัย พันธเสน, 2539 : 11-13)

การที่รัฐบาลพลเอกชาติชายเร่งพัฒนาเศรษฐกิจ โดยละเลยการพัฒนาภาคเกษตรกรรม ซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงสังคมไทย นับเป็นข้อผิดพลาดสำคัญอันนำไปสู่ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรม ปัญหาดังกล่าวได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ และการพัฒนาระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย (ลัดดาวัลย์ แสงธรรมชัย, 2542 : 15)

ภายหลังจากที่รัฐบาลพลเอกชาติชายถูกคณะทหารในชื่อคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) นำโดยพลเอกสุจินดา คราประยูร ยึดอำนาจการปกครองใน พ.ศ. 2534 นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมและการส่งเสริมบทบาทของภาคธุรกิจเอกชนก็ยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยคณะรัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน ซึ่งมาจากการแต่งตั้งได้ผลักดันรัฐวิสาหกิจที่สำคัญเข้าสู่ตลาดหลักทรัพย์ ขยายบทบาทการลงทุนของภาคเอกชน พัฒนา

อุตสาหกรรมเพื่อส่งเสริมให้สังคมไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (นิคส์) และส่งเสริมความสำคัญของทุนนิยมเอกชนทั้งในเมืองใหญ่และชนบท (วรพล พรหมิกบุตร, 2534 : 6)

ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2535 มีความขัดแย้งทางการเมืองจนนำไปสู่เหตุการณ์นองเลือดหรือ “พฤษภาทมิฬ” ในปีเดียวกันเมื่อมีการขับไล่พลเอกสุจินดา คราประยูร ที่จะรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยไม่ได้รับการเลือกตั้ง นับเป็นการผิดสัญญากับประชาชนว่าจะไม่สืบทอดอำนาจ และจะส่งเสริมให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย (นิยม รัฐอมฤต, 2540 : 24) การต่อสู้ทางการเมืองในครั้งนี้ “แสดงให้เห็นว่าแนวโน้มของระบอบเผด็จการในช่วงเศรษฐกิจขยายตัวไม่ใช่สิ่งที่พึงประสงค์” (คำรพ ทันศรี, 2541 : 69 ; อ้างถึงใน วรรณนะ หนูหมื่น, 2545 : 15) ผลของเหตุการณ์ในครั้งนี้นับเป็นการเปิดโอกาสให้ชนชั้นกรรมมาชีพและชาวนามีสิทธิเสรีภาพมากยิ่งขึ้น แต่กลุ่มนายทุนเอกชนก็ยังคงได้รับผลประโยชน์สูงสุดเช่นเดิม และสามารถพัฒนาฐานอำนาจทางการเมืองของตนไปจนถึงระดับสูงสุดได้ (ใจ อึ้งภากรณ์, 2540:132) เนื่องจากภาคเอกชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น จนสามารถรวมตัวกันเพื่อกดดันเรียกร้องให้รัฐบาลใช้นโยบายเพื่อเอื้อผลประโยชน์ต่อกลุ่มของตน และเนื่องจากรัฐบาลต้องอาศัยภาคธุรกิจเป็นตัวนำในการพัฒนาประเทศ ภาคธุรกิจจึงกลายเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ทรงพลังอย่างมากในสังคมเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผลประโยชน์อื่น โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกร (สุชาติ, 2537; อ้างถึงในลัดดาวัลย์ แสงธรรมชัย, 2542 : 17)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งดำเนินนโยบายที่สำคัญทางเศรษฐกิจ ด้วยการเปิดเสรีทางการเงินที่เรียกว่า BIBF โดยการยกเลิกการจำกัดการนำเงินตราเข้าออก เพื่อให้ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางทางการเงินของภูมิภาค นับว่ารัฐบาลตัดสินใจผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง (ลิขิต ธีรเวคิน, 2547 : 286 - 287) และส่งผลให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศในปี พ.ศ.2540

สรุปได้ว่าระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2532 - พ.ศ.2538 เป็นระยะเวลาที่รัฐบาลเร่งส่งเสริมให้ทุนต่างชาติเข้ามาได้อย่างเสรี ต่างประเทศสามารถเข้ามาลงทุนได้โดยตรง และปล่อยเงินกู้ให้ภาคอุตสาหกรรม การค้าและบริการ รวมทั้งมีการซื้อขายเก็งกำไรที่ดินมากขึ้น ราคาที่ดินที่เคยใช้ทำการเกษตรจึงพุ่งสูงขึ้นจนเกษตรกรพากันขายที่ดินเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้เกษตรกรผู้เช่าต้องถูกไล่ออกจากที่ดินที่เคยทำกิน เนื่องจากเจ้าของที่ต้องการขายที่ดิน เพราะเล็งเห็นช่องทางหาเงินได้รวดเร็วว่าการทำการเกษตร เมื่อมีการปั่นราคาที่ดินจนสูงเกินสภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจก็ไม่มีผู้ซื้อ ส่งผลให้ที่ดินและบ้านเริ่มขายไม่ออก เกิดภาวะขาดทุนหนี้เสีย หนี้ค้ำชำระ เศรษฐกิจชะลอตัวตามลำดับ ความเจริญเติบโตแบบฉาบฉวยที่เรียกว่า “เศรษฐกิจแบบฟองสบู่” เช่นนี้นำไปสู่ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำตั้งแต่กลางปี พ.ศ.2540 (วิทยากร เชียงกุล, 2548 : 32 - 33)

การเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่มีเกษตรกรรมเป็นหลักมาสู่การมุ่งเน้นอุตสาหกรรมและการค้า ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อระดับชาติในรูปของความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ การขาดดุลการค้า ภาวะหนี้สินระหว่างประเทศ และความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจโดยส่วนรวมเท่านั้น ยังมีผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจารีตและวัฒนธรรมดั้งเดิม ตลอดจนวิถีชีวิตทางสังคมของสมาชิกในชุมชน (วรพล พรหมิกบุตร, 2534 : 6 - 7)

สิ่งที่น่าวิตกก็คือสังคมไทยกำลังประสบกับปัญหา “วิกฤตวัฒนธรรม” ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาที่ร้ายแรง ดังกล่าวได้ว่าไม่มีวิกฤตใดที่จะร้ายแรงไปกว่าการที่ประชาชนในชาติมีวิถีคิดบนพื้นฐานของผลประโยชน์ของตนเองจนขาดความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม และแม้แต่วัฒนธรรมของตนเอง และใช้วิธีการทุกอย่างรวมทั้งอำนาจและความรุนแรงเพื่อผลประโยชน์ของตน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538 : 172) ความร้ายแรงของวิกฤตวัฒนธรรมเช่นนี้เห็นได้จากข้อสังเกตว่าไม่มีศรัทธาความเชื่อใดๆ ในการดำรงอยู่ของส่วนรวม ไม่เชื่อในเรื่องผิดถูกหรือคุณธรรมความดีตามจารีตประเพณีดั้งเดิม ถือความสัมพันธ์แบบเงินตราเป็นแก่นของความสัมพันธ์ทั้งปวง ไม่มีขอบเขตในเรื่องการบริโภคสินค้าและบริการ กระทั่งถือการหาเงินมาบริโภคเป็นกิจกรรมหลักของชีวิต (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548 : 81 - 82)

หากพิจารณากันอย่างจริงจังแล้ว จะพบว่าวิกฤตทางวัฒนธรรมกำลังระบอบไปทั่วทุกวงการของสังคมไทยและปรากฏอยู่ในทุกระดับของปัญหา นับตั้งแต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่น ปัญหาจรรยา ไปจนถึงปัญหาใหญ่ๆ ที่กระทบกระเทือนจิตใจของคนทั้งประเทศ เช่น ปัญหาที่พ่อแม่ชายลูกสาวสู่วงการค้าประเวณีโดยขาดความละอายใจ และเห็นว่าเป็นการแสดงความกตัญญูของลูกที่ช่วยพ่อแม่ให้อยู่อย่างสุขสบาย (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538 : 172) ส่งผลให้สังคมไทยมีโสเภณีเด็กถึง 800,000 คน ในปี พ.ศ.2532 และจะเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วในอนาคต (วิทยากร เชียงกูล, 2533 : 75) นอกเหนือจากการแสวงหาผลประโยชน์จากเด็กและสตรีผู้คนในสังคมยังขาดการเคารพในสิทธิของผู้อื่น เช่น ผู้ประกอบการใช้สารเคมีเกินอัตราที่กำหนด หรือการที่เกษตรกรใช้ยาฆ่าแมลงเกินอัตราโดยไม่คำนึงถึงอันตรายต่อผู้บริโภค นอกจากนี้ยังพบปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนและทรัพยากรส่วนรวม เช่น ปัญหาการบุกรุกป่า แม่น้ำลำคลอง และแหล่งทรัพยากรอื่นๆ ของสังคม ตลอดจนการปล่อยมลพิษออกมาให้เป็นภาระของสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538 : 173)

ด้านวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ปรากฏว่าผู้คนในสังคมมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง ในยุคที่การเกษตรเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศ ผู้คนในเมืองกับชนบทมีความเป็นอยู่ใกล้เคียงกัน เมื่อมาถึงยุคอุตสาหกรรม สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เมืองเต็มไปด้วยอาคารและถนนคอนกรีต ผู้คนมีชีวิตต่างคนต่างอยู่ ไม่มีการสังสรรค์ทางสังคม และไม่มีวัฒนธรรมที่สร้างสำนึกร่วมของความเป็นชุมชน การแก่งแย่งแข่งขันและความพยายาม

ถีบตัวทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดภาวะหนี้สินไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของชีวิต อาหารการกินก็มีราคาสูงขึ้นจนคนจนรายได้น้อยหารายได้ไม่พอใช้จ่าย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 199 – 202)

นอกจากนี้การเติบโตของสังคมทุนนิยม ได้ส่งผลให้รถยนต์และพาหนะกลายเป็นปัจจัยที่ห้าเพื่อแสดงสถานภาพในสังคม การขายที่ดินอันเกิดจากการปั่นราคา ส่งผลให้ชาวไร่ชาวนามีเงินมากพอที่จะซื้อรถยนต์ สร้างบ้านใหม่ และเที่ยวเตร่หาความสำราญในเมือง ความเปลี่ยนแปลงทางอุดมคติและค่านิยมทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นสาเหตุหลักของปัญหาหนี้สินเมื่อการเป็นหนี้และการกู้ยืมกลายเป็นเรื่องของคนในสังคมยอมรับได้ สถาบันทางการเงินจึงเกิดขึ้นอย่างมากมายเพื่อปล่อยเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ การขยายตัวด้านธุรกิจเปิดโอกาสให้มีผู้ถือหุ้นและขายหุ้นเพื่อเก็งกำไร นับเป็นการเปิดโอกาสให้คนที่ฉลาดกว่าเขาเปรียบในการปั่นหุ้นและเก็งกำไร จนเกิดผลร้ายในเวลาต่อมา เมื่อเศรษฐกิจเข้าสู่ยุคฟองสบู่และฟุบอย่างเฉียบพลัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 203 – 206) คนไทยเกิดปัญหาสุขภาพจิตเพิ่มมากขึ้นโดยเฉลี่ยร้อยละ 4.25 ต่อปี (1,193,386 คน ในปี พ.ศ.2530 และ 1,530,447 คน ในปี พ.ศ.2536) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2538 : 17)

บริบททางวรรณกรรมของ *ม้าก้านกล้วย*

เป็นที่เห็นพ้องกันว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมเป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธได้” (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542 : 4) ด้วยเหตุที่ประสบการณ์ของผู้แต่งเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในสังคม วิธีคิดและปฏิกิริยาต่อสิ่งที่ผู้แต่งประสบก็อาจจะได้รับการหล่อหลอมจากสังคมด้วย นอกจากนี้แบบแผนการประพันธ์และบรรทัดฐานในการประเมินคุณค่าผลงานก็กำหนดขึ้นในสังคม จึงกล่าวได้ว่า “วรรณคดีเป็นพฤติกรรมสังคมอย่างหนึ่ง” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2543 : 271) วัสดุที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวงานคือภาษาก็เป็นสมบัติร่วมของสังคม ดังนั้นผู้วิจารณ์จึงต้องมีความรู้ใน “ชนบประเพณีทางวรรณกรรมที่ขึ้นกับยุคสมัยและรากทางวัฒนธรรมของผู้แต่ง” (ดวงมน จิตรจันทน์, 2546 : 72)

เนื่องจากการศึกษาวรรณคดีจำเป็นต้องอาศัยระเบียบวิธีทางวรรณคดีวิจารณ์ นอกจากการศึกษาเฉพาะชิ้นงานแล้วอาจจะพิจารณางานในฐานะส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ในยุคใดยุคหนึ่งได้ด้วย ในความคิดว่าวรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วรรณคดีย่อมตกอยู่ในอิทธิพลของสังคม เมื่อสังคมเคลื่อนไหวไปในทิศทางใด วรรณกรรมก็พัฒนาไปตามทิศทางนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, 2522 : 3) อย่างไรก็ตามอาจจะมองอีกแง่หนึ่งด้วยว่าอัจฉริยภาพของผู้แต่งในฐานะปัจเจกบุคคลไม่จำเป็นต้องถูกมองข้าม “การที่ถือว่าวรรณคดีเป็นเครื่องสะท้อนสังคม อาจทำให้เราให้ความสำคัญต่อสังคมมากกว่าวรรณคดี” (เจตนา นาควัชระ,

2520 : 14 – 15) ความรู้เรื่องสังคมที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดี จึงควรเน้นข้อมูลที่จะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์ตีความตัวบท เช่น การเรียนรู้ของผู้แต่งในบริบททางสังคม

การเรียนรู้ของผู้แต่งอาจจะส่งผลต่อการสร้างงานไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะการเรียนรู้ขณะที่มีปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งสร้างความฉุกคิดแก่กลุ่มคนในช่วงเวลาหนึ่งจนเกิดความเปลี่ยนแปลงทางความคิด ดังที่มีการศึกษาว่าเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 นับเป็นเหตุการณ์อันเข้มข้นที่ “ทิ้งมรดกทั้งปัญญาและอารมณ์ความรู้สึก” ให้กับนักประพันธ์รุ่นหนุ่มสาวในฐานะที่พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของยุคนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะ “ผู้ร่วมสร้างประวัติศาสตร์” หรือ “ผู้เฝ้ามองประวัติศาสตร์” (เจตนา นาควัชระ, 2530 : 4) เมื่อวิเคราะห์ผลงานที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์อันยิ่งใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ทั้งที่สร้างความเข้าใจและความเจ็บปวดก็พบความหมายที่ต่างไปจากช่วงก่อน เช่น รวมเรื่องสั้น 3 เรื่อง¹ ของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ซึ่งเห็นได้ว่าผู้แต่งได้ “แปรเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตเป็นเนื้อหาที่แสดงความเข้าใจต่อข้อจำกัดและศักยภาพของมนุษย์” การร่วมรับรู้ปัญหาความทุกข์ยากของผู้คนในสังคมนั่นเองที่ทำให้ผู้แต่งตระหนักว่า “ความยากจนและความไม่เป็นธรรมในสังคมเป็นข้อจำกัดที่ก่อให้เกิดความทุกข์ในชีวิต การขาดความเห็นใจจากผู้มีสถานะหรืออำนาจเหนือกว่า และการต่อสู้กับภัยธรรมชาติตามยถากรรมล้วนเป็นสิ่งที่ซ้ำเติม และสร้างความเลวร้ายแก่ชีวิตของคนจน” (ตุลา เดชพลากุล, 2545 : 187)

ในลักษณะร่วมที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้แต่ง ใบไม้ที่หายไป ของ จิระนันท์ พิตรปรีชา (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2532) เป็นผลงานที่มีเนื้อหาอิงอยู่กับการเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการต่อสู้ทางการเมืองในยุค 14 ตุลาคม 2516 และการดำเนินชีวิตในป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 – 2523 ผู้ประพันธ์แสดงความสำนึกในหน้าที่ของกวีต่อสังคม ด้วยการปลุกเร้าจิตสำนึกให้คนในสังคมยอมรับบทบาท และคุณค่าที่แท้จริงของผู้หญิงในการร่วมสร้างสรรค์สังคม ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า “มือของสตรีคือมือที่สร้างงาน สร้างโลก ดินของเธอ...มีเพื่อยืนหยัดต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับชาย” สตรียอม “มีดวงตาที่เปิดกว้างเพื่อเรียนรู้ชีวิตศัน และโลกทัศน์ที่ถูกต้องดวงใจและชีวิตของเธอคือจิตวิญญาณของเสรีชนคนกล้า กล้าคิด กล้าทำ กล้าเปลี่ยนแปลงโลก” (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2547 : 373) เนื้อหาดังกล่าวนี้เห็นได้จากบทกวีนิพนธ์ที่โด่งดังสองบทคือ “ดอกไม้จะบาน” (2516) และ “อหังการของดอกไม้” (2516) อันเป็นงานที่ทำให้เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ยกย่องจิระนันท์ว่าเป็น “ผู้สร้างคุณค่าใหม่ให้กับผู้หญิง ดอกไม้และบทกวี” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2532 : (9))

¹ รวมเรื่องสั้นทั้ง 3 เรื่อง ได้แก่ ฤดูกาล ดอกไม้ และคนกับเสือ

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 แม้วรรณกรรมที่เน้นการต่อสู้ทางการเมืองได้ผ่อนคลายลง แต่กวีนิพนธ์ที่แสดงออกถึงแนวคิดด้านชีวิต สังคม และการเมืองก็ยังคงมีอยู่ต่อไป แต่ได้ลดความแข็งแกร่งจากเดิม (สายทิพย์ นุกุลกิจ, 2537:60) ลักษณะที่น่าชื่นชมก็คือ “การวิพากษ์สังคมมีลักษณะลุ่มลึกมากขึ้น” (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2541 : 226) งานที่โดดเด่นในช่วงนี้มีหลายชิ้น เช่น บทกวีนิพนธ์ “ร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.87654321” ของธงไทย สุวรรณคีรี ชักม้ามเมืองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ใบไม้ที่หายไปของจิระนันท์ พิตรปรีชา และ ฤดีกาลของไพโรจน์ทร์ ขาวงาม ฯลฯ (สายทิพย์ นุกุลกิจ, 2537 : 60 – 61)

ในระยาะ พ.ศ. 2521-2525 ได้มีการทบทวนงานทฤษฎีวรรณคดีแนวการเมือง เนื่องจากเห็นกันว่า “การยึดสูตรสำเร็จที่ว่าวรรณกรรมที่ดีต้องมีเป้าหมายทางการเมืองเพียงอย่างเดียว” นั้นเป็นกฎเกณฑ์ที่คับแคบและตายตัวมากเกินไป (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2541 : 238) อีกทั้งยังทำให้นักประพันธ์มองข้ามคุณค่าและความจริงในประสบการณ์มนุษย์หลายประการ ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ก็คือ วรรณกรรมที่แสดงความสำนึกเชิงสังคมก็มีเนื้อหาซึ่งเป็นความสำนึกเชิงปรัชญาควบคู่ไปด้วย อันหมายถึง “การนำเอาปัญหาสังคมมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการที่เป็นปรัชญา” สังเกตได้ว่าผู้แต่งใช้วรรณศิลป์เปลี่ยนแปลงความรุนแรงของการทำร้ายกันซึ่งยังคงเป็นแก่นเรื่องให้กลายเป็น “ความโหดเหี้ยมทางปรัชญา” (เจตนา นาควิธระ, 2530 : 11) ดังเช่นนวนิยายเรื่องคำพิพากษา (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2524) ของชาติ กอบจิตติ ซึ่งถือได้ว่า “เป็นก้าวที่สำคัญบนเส้นทางวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคม” ที่ผู้แต่งมองปัญหาได้กว้างขึ้น และกล้าชี้ว่าผู้กระทำคือคนในสังคมดังวาทะว่า “นรกคือผู้อื่น” แม้แต่หลวงพ่อก็ต้อง “คำพิพากษา” ไปด้วย เมื่อไม่สามารถเป็นที่พึ่งของคนทุกข์ยากอย่างแท้จริง ความพ่ายแพ้ของตัวเองก็ปรากฏพร้อม ๆ กับการโจมตีต้นเหตุของความพินาศของเขา คือชาวบ้านในตำบลนั้น (เจตนา นาควิธระ, 2530 : 15-16)

ภายหลังการหันเหจากสูตรสำเร็จอย่างวรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคมก็พัฒนามาสู่การมองโลกและชีวิตอย่างรอบด้าน เนื่องจากมีความตระหนักว่าปัญหาของโลก และสังคมในยุคปัจจุบันเป็นสิ่งซับซ้อนเกินกว่าที่จะตีแผ่ออกมาเป็นขาว – ดำได้ ดังนั้นวิธีการที่เรียกว่า “วิภาษวิธี” ระหว่าง ผู้ร้าย – ผู้ดีจึงเป็นวิธีที่ทันสมัย เส้นซ์ของวรรณกรรมร่วมสมัยในทศวรรษ 2520 จึงอยู่ที่ “ความไม่ชัดเจนของความหมาย” หรืออยู่ที่ “ความหมายซ้อนเร้น” โดยที่นักประพันธ์ “หวังว่าผู้อ่านในสังคมประชาธิปไตย มีสติปัญญาอยู่ในระดับที่จะปรับภาพนั้น ให้ชัดขึ้นด้วยตนเอง” เช่นในเรื่อง ตะกวดกับคบบุ นิคม รายยาวาไม่ได้บอกความหมายอย่างตรงไปตรงมา แต่สื่อความหมายด้วยสัญลักษณ์ ซึ่งทำทนายให้ผู้อ่านตีความวรรณกรรมอยู่ตลอดเวลา (เจตนา นาควิธระ, 2530 : 6 – 7)

เมื่อพิจารณาวินิพนธ์ไทยที่โดดเด่นในช่วง 2520 – 2530 พบว่ากวีมักแสดงความลึกซึ้งทางปรัชญาควบคู่ไปกับการวิพากษ์วิจารณ์สังคม งานดังกล่าวนี้แสดงว่า “ปัญหาสังคมและวิถีคิดในเชิงปรัชญาของคนพัวพันกันอย่างซับซ้อน” โดยเฉพาะเมื่อสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ผู้คนก็ยิ่งประสบกับสภาวะปัญหาที่รุนแรงหนักขึ้น เช่น การแก่งแย่งแข่งขันกันจนขาดความเอื้อเฟื้อต่อกัน การแก้ไขปัญหาด้วยความรุนแรง ฯลฯ (ดวงมน จิตรจํา nangค้และกอบกาญจน ภิญญุมารค, 2548 : 5) บริบททางสังคมจึงเป็นปัจจัยกระตุ้นให้กวีครุ่นคิดถึงคุณค่าที่แท้จริงที่พึงยึดถือ

อังคาร กัลยาณพงศ เป็นกวีที่ได้รับการยกย่องว่ามีผลงานโดดเด่นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2505 – 2530 ในแง่ที่แสดงความคิดด้วยกรอบโลกทัศน์ทางพุทธปรัชญา อังคารมีทัศนะว่าคุณค่าของมนุษย์อยู่ที่ “เป็นผู้สอนได้” อังคารจึงเน้นการเรียนรู้ของบุคคลเพื่อพัฒนาตนไปสู่การหลุดพ้นจากความมัวเมา ในฐานะกวีเขาอาสาเป็นผู้ “แปรความจริงเป็นบทกวี เพื่อกระตุ้นความรู้เท่าทันความหลง และการปลดปล่อยจากบ่วงทุกข์” นอกจากนี้อังคารยังมองปัญหาสังคมได้อย่างลุ่มลึก บทกวีนิพนธ์ของเขาจึงไม่ได้มุ่งแสวงหาคำตอบเพื่อแก้ไขเฉพาะบุคคล (เช่น ปัญหาความไม่เป็นธรรมของสังคม) เขามีทัศนะว่า “สิ่งที่มีมนุษย์กระทำ...ไม่ใช่เพียงแต่การเอาไรต์เอาเปรียบผู้ด้อยกว่าทางชนชั้น แต่เป็นการทำลายทั้งโลกธรรมชาติและโลกวัฒนธรรม” (ดวงมน จิตรจํา nangค้และกอบกาญจน ภิญญุมารค, 2548 : 14 – 15) ในรวมบทกวีนิพนธ์ *ปณิธานกวี* (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2529) อังคารจึงแสดงทัศนะว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกและจักรวาลนี้มีคุณค่า มีความหมายและเป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรแห่งธรรมชาติ” ไม่ว่าจะเป็ นสิ่งที่คนส่วนใหญ่มองว่าด้อยค่า เช่น กรวด ทราย หนอน กิ่งกือ ฯลฯ ดังที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนในบทกวีชื่อ “โลก” และ “จากอดีต” (นิตยา มาศะวิสุทธิ, 2547 : 263 – 264) และกระตุ้นเตือนให้มนุษย์สังวรว่า “มนุษย์มิใช่ผู้สร้าง ไม่ใช่เจ้าของ และไม่อาจครอบครองธรรมชาติ” ที่แท้มนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่ “กระจัด” เมื่อเทียบกับธรรมชาติ ฉะนั้นเมื่อมนุษย์คิดที่จะทำลายก็ยิ่งแสดงความเลวร้ายของตน ดังปรากฏใน “*ปณิธานกวี*” (ดวงมน จิตรจํา nangค้และกอบกาญจน ภิญญุมารค, 2548 : 9 – 10) หนทางแก้ไขปัญหที่อังคารเน้น “อยู่ที่คุณค่าของพุทธธรรม โดยมีความเข้าใจซาบซึ้งในกฎธรรมชาติของโลกและจักรวาล อันเป็นพื้นฐานรองรับ” (ดวงมน จิตรจํา nangค้, 2547ก : 268)

จาง แซ่ตั้ง เป็นกวีอีกท่านหนึ่งที่สร้างงานวรรณศิลป์ในช่วงเวลาเดียวกับอังคาร และมีโลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติที่สอดคล้องกัน จางเห็นว่า “ความสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติ จะสร้างความตระหนักให้มนุษย์เรียนรู้ และปฏิบัติภารกิจให้คุ้มกับการดำรงอยู่ในช่วงเวลาอันสั้นของชีวิต” ดังนั้นเขาจึงมุ่งสร้าง “ความตระหนักในความจริงและความติงามของโลกและชีวิต ด้วยหวังว่าการเรียนรู้จากธรรมชาติจะสร้างปัญญาแก่มนุษย์ เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องด้วยปัญญา”

ดังปรากฏในบท “ธรรม” อันมีเนื้อหากล่าวถึงคุณค่าของธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิตมนุษย์ มนุษย์ก็มีหน้าที่ “ช่วยกันทำช่วยกันสร้างสังคมชุมชนอารยธรรม” ซึ่งหมายถึงสังคมที่ผู้คนไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจเงินตรา แต่เป็นสังคมที่มี “ธรรม” และผู้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเกื้อกูลท่ามกลางธรรมชาติที่อันงดงาม แสดงให้เห็นว่า “กวีให้คุณค่าต่อความเป็นปกติของธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยของความปกติสุขของชีวิตมนุษย์ที่ผูกโยงกับคุณธรรม” (ดวงมน จิตรจํา nangค้และกอบกาญจน์ ภิญญุมารค, 2548 : 17,20,23)

ตั้งแต่สังคมไทยเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์หลังสงครามเย็น สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและบริโภคนิยม แต่การพัฒนาคนก็ยังไม่น่าพึงพอใจ และคุณภาพชีวิตยังมีปัญหามากขึ้น บวกกับความล้มเหลวของระบบการจัดการศึกษาของไทยที่ “ยิ่งหันเหเข้าสู่การทอดทิ้งคนส่วนใหญ่” ดังนั้น “ทางออกของปัญหานอกจากการศึกษาให้รู้เท่าทันระบบอันซับซ้อนของโลกที่ผันผวนอย่างรวดเร็วแล้ว จึงต้องประกอบด้วยความพยายามที่จะเรียนรู้เพื่อการฟื้นฟูทางจิตวิญญาณ” (ดวงมน จิตรจํา nangค้, 2543 : 3) ด้วยเหตุนี้กวีนิพนธ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ จึงได้รับการคาดหวังว่าอาจเป็น “ตัวจักรสำคัญในการกระตุ้นพลังทางปัญญา ความคิด และความแข็งแกร่งทางจริยธรรม” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544 : (11)) ความคาดหวังดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเห็นชัดว่า กวีเป็นบุคคลที่มุ่งศึกษาเรียนรู้และพยายามสื่อสารด้วยการ “เหนียวแน่นใจผู้อื่นให้เดินไปในทิศทางอันเล็งเห็นแล้วสำหรับคุณค่าของมนุษย์” (ดวงมน จิตรจํา nangค้, 2543 : 12)

ในระยะที่มีกรขยายตัวทางเศรษฐกิจกวีนิพนธ์ที่โดดเด่น ได้แก่ รวมบทกวีนิพนธ์ชุดมีอนันสีขาว ของศกดิ์สิริ มีสมสืบ (ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2531) นับเป็นงานที่สวนกระแสการพัฒนา มีจุดเด่นที่

...กระตุ้นผู้รับสารให้คิดและรู้สึกว้าความเข้าใจชีวิตของคนส่วนใหญ่ คลาดเคลื่อนไปจากความหมาย และคุณค่าที่แท้ของความเป็นมนุษย์ เน้นให้เรามองโลกด้วยสายตาและจินตนาการของเด็ก และคนชนบทที่ใช้ชีวิตสมถะกลมกลืนกับธรรมชาติ พร้อม ๆ กับชี้ปัญหาของความเสื่อม อันเนื่องมาจากการพัฒนาทางวัตถุที่ผิดพลาดถึงขนาดทำลายคุณธรรมอย่างน่าตระหนก... (วรรณนะ หนูหมื่น, 2545 : (3))

หนทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้โดยอ้อมปรากฏในบทประพันธ์ เช่น “เด็กกางร่ม” กวีแสดงให้เห็นว่า “คุณค่าสำคัญที่คลี่คลายปัญหาก็คือมิตรภาพ” เนื้อหาของบทประพันธ์กล่าวถึงความเอื้อเฟื้อท่ามกลางสายฝน เมื่อเด็กน้อยเจ้าของร่มไม่คิดเอาตัวรอดเพียงคนเดียวทั้ง ๆ ที่ยัง

อยู่ในวัยเยาว์ จึงกล่าวได้ว่า “มิตรภาพและการให้ด้วยความรักระหว่างเพื่อนมนุษย์เป็นที่มาของการอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียว ความสำนึกในคุณค่านี้จะยับยั้งความรุนแรงของการแย่งชิงอย่างเห็นแก่ตัวได้” เช่นบทประพันธ์ “เมล็ดพันธุ์” ภาพเด็กสองคนผลัดกันกัดมะม่วงสุกคนละทีแล้วเงยหน้ามายิ้มให้กัน “บ่งบอกว่าความเป็นเพื่อนและความสุขดำรงอยู่ได้ เพราะทั้งสองฝ่ายกระทำบทบาทเป็นผู้ให้และผู้รับอย่างเท่าเทียมกัน” (วรรณะ หนูหมื่น, 2545 : 79 – 80)

ในช่วงปลายทศวรรษการเยียวยาปัญหาสังคมด้วยความรัก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมิตรภาพยังปรากฏอย่างชัดเจนใน *ม้าก้านกล้วย* รวมบทกวีนิพนธ์ของไพโรจน์ทร์ ชาวงาม (ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2538) ซึ่งแสดงว่ากวีตระหนักถึงพิษภัยจากการมุ่งพัฒนาทางด้านวัตถุ จนเกิดความเสื่อมถอยทางจริยธรรมจนน่าตระหนก ท่ามกลางสภาวะดังกล่าวกวีมีทัศนะว่าความจุนเจือเอื้อเฟื้อในยามยากคือคุณธรรมสำคัญที่ช่วยค้ำจุนสังคมให้สงบสุข เช่นบทประพันธ์ “รอยร่ำรำของข้าวคั่วและผักแว่น” (46-47) ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทนำ

น่าสังเกตว่า สภาวะสังคมที่เร่งพัฒนาวัตถุ และยึดถือเงินเป็นดัชนีชี้วัดคุณค่าความเป็นมนุษย์ เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ผู้คนมีวิถีชีวิตที่ต่างไปจากอดีต ผู้คนต่างดิ้นรนเอาตัวรอด ขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรัก และมิตรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ สภาวะเช่นนี้สอดคล้องกับที่เกษียร เตชะพีระ (2540 : 161) กล่าวว่า สิ่งที่เลือนหายไปจากสังคมปัจจุบันคือ “ชุมชนทางจิตใจ” อันหมายถึง

...บุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างด้วยกัน และประสบพบกับจิตสำนึกที่ผูกสมัครรักใคร่กลมเกลียวกัน...มีความรู้สึกเชื่อถือไว้วางใจกัน...สมาชิก...ต่างถือความดีงามของชุมชนเป็นที่ตั้ง และกระทำการต่างๆ เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชุมชน” (Daniel Bell, 1993 : 170, อ้างถึงในเกษียร เตชะพีระ, 2540 : 161 – 162)

ในสังคมปัจจุบัน “ชุมชนทางจิตใจ” ค่อย ๆ เลือนหายไปจากวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น “ผู้อพยพ” หากพิจารณาความขาดในสภาวะทางใจของเด็กที่เติบโตขึ้นมากับครอบครัวที่ตกอยู่ในสภาพนี้ เบล (1973 : 170; อ้างถึงในเกษียร เตชะพีระ, 2540 : 162-163) ได้กล่าวว่า เนื่องจากพวกเขาต้องใช้ชีวิตเร่ร่อนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง จึงขาด “ห่วงเชื่อมทางอารมณ์ความรู้สึก ที่จะผูกเขายึดติดไว้กับที่ไหนสักแห่ง” เมื่อมีถิ่นที่ที่สามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของตนได้ดีพวกเขาก็จะอพยพไปอยู่อาศัย เมื่อไม่เคยมีหลักแหล่งอยู่ที่ใดเป็นระยะเวลานาน ผู้อพยพจึงไม่เคย “ประสบพบกับมิตรภาพอันลึกซึ้งยั่งยืนในวัยเยาว์” พวกเขาจึงมักสร้าง “กลไกป้องกันทางจิต” ขึ้นมา เพื่อ “กีดกันไม่ให้ตัวเองผูกพันลุ่มหลงใครอย่าง...

จริงจัง” เมื่อยามที่ความสัมพันธ์ต้องยุติลงจะได้ไม่รู้สึกรู้สึกรู้สึกเจ็บปวด เพราะพวกเขาไม่รู้สึกรู้สึกอยู่สัก ๆ ว่าตนเองไม่อาจ “ประสบกับความรักที่แท้จริง”

น่าเห็นใจอย่างยิ่งที่คนเหล่านี้ต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์เอกลักษณ์ ซึ่งเทเลอร์ (Charles Taylor, 1989; อ้างถึงในเกษียร เตชะพีระ, 2540 : 164) กล่าวว่าหมายถึง

...อาการงุนงงสับสนแคว้งคว้างอย่างรุนแรง ซึ่งคนมักจะแสดงออกให้เห็น...(ว่า)พวกเขาไม่รู้ว่าตนเองเป็นใคร...ไม่มั่นใจเอาอย่างมากมายทีเดียวว่าจุดยืนของตนเองอยู่ที่ใด...ขาดกรอบหรือขอบข่ายในการมองที่จะทำให้สิ่งต่างๆ มีความหมายนัยมันคงลงตัว ที่จะช่วยให้เห็นว่าความเป็นไปได้บางอย่างในชีวิตนั้นดีหรือมีความหมาย ขณะที่ความเป็นไปได้ที่อื่นนั้นเลวหรือไม่ได้เรื่องได้ราว ความหมายของความเป็นไปได้ทั้งหลาย...เหล่านี้กลายเป็นสิ่งไม่คงที่ สิ้นไหล หรือไม่กำหนดแน่ นี่เป็นประสบการณ์อันเจ็บปวดตรวดร้าวและน่าสะพรึงกลัว

นักสังคมศาสตร์ซึ่งอ่านกวีนิพนธ์อย่างพิถีพิถันได้ให้ความเห็นอันชวนคิดว่าผู้อ่านก็อาจจะเป็น “คนพลัดบ้าน” หรือ “ผู้อพยพ” ทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมด้วยเหมือนกัน แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร “ในฐานะผู้เหย้าเจ้าบ้าน เราควรปฏิบัติต่อคนแปลกหน้าผู้มาเยือนให้ดี เพราะคนแปลกหน้านั้นอ่อนแอเปราะบาง ได้แต่พึ่งพาอ้อมอ้อมความโอบอ้อมเอื้อเพื่ออารีของผู้อื่นที่หยิบยื่นให้” (เกษียร เตชะพีระ, 2540 : 171)

เมื่อหันมาพิจารณาผลงานของไพวรินทร์ ชาวงามก็พบว่า เขามีรวมบทกวีนิพนธ์ก่อน ม้าก้านกล้วย อยู่หลายชิ้น ซึ่งล้วนมีเนื้อหาเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของเขาในช่วงที่กำลังเดินทางแสวงหาคคุณค่าและความหมายที่แท้ของชีวิต

ลำนำวนเนจร เป็นผลงานรวมเล่มครั้งแรก ที่ประกอบด้วยบทกวีนิพนธ์ซึ่งแต่งขึ้นในวัยหนุ่มของไพวรินทร์ (ระหว่างปี พ.ศ. 2522 – 2528) ผลงานชิ้นนี้เปรียบเสมือนบันทึกวิถีชีวิตจิตใจของคนพเนจรคนหนึ่ง “ระหว่างการเดินทางอันยาวนาน” เพื่อค้นหาความหมายและคุณค่าของชีวิต ดังที่เขากล่าว (ไพวรินทร์ ชาวงาม, 2547ข : 23) ว่า

ลำนำวนเนจร	ซ้อนถ้อยร้อยความ
บันทึกในยาม	เปลี่ยวซึ่งถึงใจ

น่าสังเกตว่า ไพวรินทร์มีประสบการณ์ตรงที่ให้ความเข้าใจในสภาพชีวิตและจิตใจของคนพเนจรที่ต้องเผชิญความเหงา ว่าแห้ว จนอาจจะรู้สึกท้อแท้ หมดหวังและกำลังใจเมื่อ

ต้องประสบกับปัญหาหามรุ่ง ไรพอรินทร์ได้ปลอบประโลมและให้กำลังใจคนพเนจรเช่นเดียวกับเขา เพื่อให้ยืนหยัดต่อสู้อย่างทรนง ดังปรากฏในบทประพันธ์ “แผลพ่าย” (60-61) เขายังขอให้คนเหล่านี้ยึดมั่นในวิถีแห่งความเป็นอิสระและธรรมดั่งใน “ฝันใฝ่แห่งปลายหญ้า” (62-63) อีกทั้งแนะนำให้เก็บประสบการณ์ในโลกกว้างด้วยความบากบั่น ความใฝ่ฝัน และจินตนาการ โดยไม่ละทิ้งความดี เช่นในบทประพันธ์ “ลำนาวเนจร” (ตอนที่ 7-10) หนทางแก้ไขปัญหาที่ผู้แต่งเน้นอยู่ที่การเรียนรู้ รับผิดชอบ และเข้าถึงสัจธรรมของชีวิตจากการเฝ้าสังเกตความเป็นไปในธรรมชาติ (ไพโรรินทร์ ขาวงาม, 2547 : 7, 30, 33, 36, 60, 63)

คำไตจะเอ๋ยได้ตั้งใจ(ตีพิมพ์ครั้งแรกในปีพ.ศ.2529) เป็นผลงานของไพโรรินทร์ ขาวงาม ซึ่งคัดสรรงานที่เขียนระหว่าง พ.ศ.2522-2529 มาพิมพ์รวมเล่ม เป็นงานที่ได้เข้ารอบ 4 เล่มสุดท้ายของการตัดสินรางวัลซีไรต์ ประจำปี พ.ศ. 2529 เมื่อพิจารณาเนื้อหาของบทประพันธ์พบว่า ผู้แต่งพยายามเสนอความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม ประกอบกับการวิพากษ์วิจารณ์ความเลวร้ายอันเนื่องมาจากความเสื่อมถอยทางจริยธรรม ทั้งในแวดวงการเมือง การศึกษา ศาสนา ชีวิตด้านอับลักษณ์ เช่น ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางชนชั้น “ความเจ็บป่วย ภาวะการตกงาน สภาพทารุณของโรงงาน การค้าประเวณี ภาวะแห้งแล้งของอีสาน และภาวะสงครามที่คุกรุ่นอยู่ทั่วเขตของเมืองไทย ฯลฯ” (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2539 : 211 - 212) ความพยายามเสนอสภาพความเป็นจริงของชีวิตและสังคมเช่นนี้ คือเหตุผลที่วิเคราะห์ได้ว่าการเสนอเนื้อหาบทประพันธ์ของไพโรรินทร์มีลักษณะ “อัตถนิยม” อันหมายถึง “ความพยายามเสนอชีวิตตามความเป็นจริงทางภววิสัย...ทั้งในความสุขและความทุกข์ ความงาม และความอับลักษณ์...ความบกพร่อง...ของชีวิตที่ดำรงอยู่ร่วมกันในสังคม” (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2529 : 210; อ้างจากทวีป วรดิลก, 2521 : 22) เนื้อหาดังกล่าวในผลงานชิ้นนี้จึงเป็นที่มาของการประเมินคุณค่าว่า “ไพโรรินทร์เป็นนักกลอนแนวอัตถนิยมที่น่าสนใจคนหนึ่งในยุคปัจจุบันที่จะมาสานต่อความคิด อุดมการณ์ของนักสู้เพื่อความเป็นธรรม” (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2539 : 213)

อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากข้อสังเกตข้างต้น น่าสนใจว่างานในชุดคำไตจะเอ๋ยได้ตั้งใจ นี้ยังคงมีเนื้อหาทางความเชื่อมั่นในคุณค่าที่บุคคลพึงยึดถือสืบต่อจากลำนาวเนจร ดังกล่าวไปแล้ว เช่น ความใฝ่ฝัน ความเป็นอิสระ และศรัทธา ถึงแม้ว่าในระยะสิบปีหลัง 6 ตุลาคม 2519 การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมเป็นเนื้อหาที่ไม่ใช่จุดเน้นเท่ากับในช่วงก่อน แต่ความเลวร้ายของสังคมก็ยังไม่ลดน้อยลง เห็นได้ว่าในขณะที่แสดงเนื้อหาดังกล่าวไพโรรินทร์ยังปลุกปลอบใจและชี้ความสำคัญของการ “เป็นกวีด้วยชีวิต” และแสดงความแน่วแน่ที่จะเดินไปในเส้นทางของการใช้ชีวิตบรรยายชีวิต เพื่อสื่อสารความหมายอันมีคุณค่าต่อผู้อ่าน (ดวงมน จิตรจ้านงค์, 2529 : 137-138) ดังบทหนึ่งใน “ตีฝันได้จักตี” ว่า

กว่าชีวิตจักแล้ง	ละลายหาย
จักอ้มจักหิวเป็น	แบบเบา
ชีวิตจะบรรยาย	ชีวิต
พลีชีวิตนี้เข้า	ขับขาน-กู่ขาน

เนื้อหาบทประพันธ์ที่มีลักษณะ “อัตถนิยม” ยังปรากฏในฤติกาล (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2532) ผลงานชิ้นต่อมาของเธอ อันเป็นผลงานที่ได้เข้าชิงรางวัลซีไรต์ประจำปี พ.ศ.2532 จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า ไพรินทร์วิพากษ์วิจารณ์สังคมที่มุ่งพัฒนาทุนนิยม จนกระทั่งผู้คนมีวิถีชีวิตห่างไกลจากธรรมชาติและศาสนา ดังที่ผู้แต่งเรียกยุคนี้ว่ายุค “หายนะอารยธรรม” (59) เมื่อ “อารยธรรมต่ำใต้ ต่ำเตี้ยเกลี้ยดิน” (125) ปัญหาหนักอึ้งการจึงเกิดขึ้นในสังคม เช่น ปัญหาความไม่เสมอภาคของประชาชน ปัญหาการคอร์รัปชัน ปัญหาความทุกข์ยากของชาวนาในอีสาน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ฯลฯ นอกจากนี้ผู้แต่งยังมุ่งวิพากษ์วิจารณ์การปกครองแบบเผด็จการที่กดขี่ประชาชนมาช้านาน จนถึงช่วงที่รูปแบบการปกครองเป็นประชาธิปไตยแล้ว แต่ประชาชนยังไม่มีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างแท้จริง ดังปรากฏในบท “วิสามัญชาติกรรม” (56) และ “รักประเทศ” (60) ไพรินทร์มีทัศนะว่าการกอบกู้สังคมนั้นอยู่ที่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ อันได้แก่ ความรัก มิตรภาพ ความฝัน และการเข้าถึงพุทธธรรม ดังเห็นได้ใน “มิ่งขวัญคนยาก” (62-63) ที่สื่อสารว่าความรักและมิตรภาพเป็นคุณค่าสำคัญในการคลี่คลายปัญหา ดังกล่าวว่า “น้ำมือน้ำมิตร พิชิตเปลวไฟ” สิ่งที่ปรากฏควบคู่กับการแสดงปัญหาเหล่านี้ก็คือ ความเชื่อมั่นในคุณค่าของอุดมคติแห่งความเป็นอิสระซึ่งมีอยู่ว่าจะสามารถปกป้องให้คงอยู่ได้ด้วยความสำนึกของบุคคล ไม่ว่าทุกข์ยากเพียงใด ดังเช่นบทที่ว่า

นี้ไทใช้ทาสสร้าง	วิญญาน มนุษย์นา
เกียรติยศแห่งไทสาน	มนุษย์สร้าง
คุณค่าแห่งมนุษย์นาน	มนุษย์ก่อ
อำนาจมนุษย์อย่าล้าง	ค่าน้ำมนต์ศรี
กอดมณีอุดมคติน้อย	แนบอก สยามเอย
ร่ำว่าจะพลัดตก	เหยียบต้อง
หนทางเรียร้างรัก	รอนสวัส-ดิภาพนอ
หวังพรุ่งนี้จึงป้อ	ปกไว้ไม่เฉา
ไอ้ช่อบุปผชาติเข้า	บานฉม
สงบงายไหวฉ่ำลม	ชื่นแล้ว
บานสู่ฤดูสม	เบิกสู่ ฤดีเฮย
มโนนี้กลีกลีไสแผ้ว	ผ่องเบื้องอรุณสมัยฯ

เมื่อมาถึงระยะการขยายตัวทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ ปัจจัยที่กระตุ้นให้ผู้แต่งครุ่นคิดถึงคุณค่าที่แท้จริงที่พึงยึดถือก็คือ ค่านิยมที่เบี่ยงเบนจากการพัฒนาทางจิตวิญญาณไปสู่การมุ่งครอบครองวัตถุ ดังเห็นได้ในนวนิยายเรื่องเวลา (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2536) ซาติ กอบจิตติพยายามที่จะแสดงความลึกซึ้งในการมองชีวิต และกระตุ้นให้ผู้อ่านสำนึกถึงปัญหาของมนุษย์โดยทั่วไปด้วยการแสดงพุทธปรัชญา “ในแง่ที่เน้นความไร้แก่นสารของชีวิต” ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องเผชิญในกระแสเวลาที่มีอำนาจเหนือชีวิต และปรากฏให้เห็นเด่นชัดในวัยชรา เขาแฝงความหวังไว้ว่ามนุษย์ก็สามารถเอาชนะปัญหานี้ได้ด้วยการใช้สติปัญญา ไตร่ตรองจนเข้าใจความเป็นจริงและอยู่เหนือเวลาได้ (คำรพ ทันศรี, 2541 : (1), 30, 72)

น่าสังเกตว่าในสภาวะของสังคมที่มุ่งพัฒนาวัตถุมากกว่าจิตใจ มีงานวิจัยที่สรุปผลได้ว่า “ความสำนึกเชิงปรัชญาของกวีไทยร่วมสมัยอยู่ในระดับที่สูงมากเช่นกัน แม้ว่าจะมีใช้การคิดเป็นระบบเช่นปราชญ์ แต่กวีเหล่านี้ก็สามารถแสดงออกซึ่งความเฉียบคมในด้านความคิดทางปรัชญาได้อย่างน่าทึ่ง” (เจตนา นาควัชระ, 2546 : 194 – 195)

กล่าวได้ว่าบริบททางวรรณกรรมของ ม้าก้านกล้วย ก็คืองานเขียนอันหลากหลายที่สร้างความตระหนักในความสำคัญของการศึกษาเรียนรู้ว่าเป็นสิ่งสำคัญในชีวิต การเรียนรู้คุณค่าทางจิตวิญญาณ ประกอบกับความสำนึกในบทบาทของผู้สร้างสรรค์งานวรรณศิลป์ เป็นที่มาของการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง จนถึงขั้นที่จะสามารถสื่อสารคุณค่าที่ค้นพบแก่ผู้รับสาร

ชีวประวัติของผู้แต่งโดยสังเขป

ไพรัตน์ ขาวงามเป็นชื่อเดิมของไพโรรินทร์ ขาวงาม เกิดเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2504 ที่บ้านสาหร่าย ตำบลทุ่งกุลา อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด บิดาเป็นชาวสุรินทร์ มารดาเป็นชาวร้อยเอ็ด มีพี่น้องท้องเดียวกัน 9 คน อาศัยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ฐานะทางบ้านยากจนเนื่องจากมีลูกมากและมีรายได้ทางเดียว คือการทำนาบนแผ่นดินที่เชื่อกันว่าแห้งแล้งที่สุดในประเทศไทย ครอบครัวของเขาจึง “ร้องไห้มากกว่าหัวร่อ เหมือนชื่อทุ่งถิ่นเกิดอันแหบโหย” (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 37 – 38)

ไพโรรินทร์ได้รับการศึกษาภาคบังคับระดับประถมต้นที่โรงเรียนบ้านสาหร่าย ครั้นจบแล้วได้ศึกษาต่อที่โรงเรียนบ้านตาหยวกประชาสงเคราะห์ ซึ่งอยู่ระหว่างเขตแดนจังหวัดร้อยเอ็ดกับสุรินทร์ ด้วยเหตุที่โรงเรียนอยู่ห่างไกลจากบ้านบิดาจึงพาไปฝากกับหลวงพ่อที่วัดต่อมาเมื่ออายุครบ 14 ปีได้บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดไตรรัตนาราม ชานเมืองสุรินทร์ แม้จะสูญเสียชีวิตที่สนุกสนานกับการมีเพื่อนในช่วงวัยเด็ก แต่นับว่าเป็นโชคดีที่มีเวลาใน

การศึกษาธรรมมะ ความสนใจอ่านเรื่องสั้นและนวนิยายสมัยใหม่ เช่น ฟ้าปากัน เขาชื่อกานต์ ละครแห่งชีวิต ก็เริ่มขึ้นในช่วงบวชเรียนนี้ด้วย (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 38)

เมื่อศึกษา ณ วัดไตรรัตนารามได้สองพรรษา สามเณรไพรัตน์พากเพียรศึกษา หลักธรรมจนสามารถสอบปริยัติธรรมสนามหลวงสำเร็จระดับนักธรรมศึกษาชั้นโท จากนั้น ได้ย้ายไปศึกษาต่อระดับมัธยมปลายที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย (ม.ว.ก.) หรือวิทยาลัยสงฆ์ วังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นสถานศึกษาของพระเถระฝ่ายธรรมยุต (รำปากกาศึก “ม้ำก้านกล้วย”, 2538 : “กวีหนุ่มจากทุ่งกุลาร้องไห้”) จึงได้ศึกษาสายสามัญหลักสูตร กระทรวงศึกษาธิการหลักสูตรมัธยมศึกษาปีที่ 1 จนกระทั่งจบมัธยมศึกษาปีที่ 5 ส่วนทางธรรม สอบได้นักธรรมเอก บาลีเปรียญธรรม ประโยค 1-2 ครั้นอายุครบ 20 พรรษาได้บวชเป็น พระภิกษุ ตามระเบียบของวิทยาลัยสงฆ์วังน้อยขณะนั้นหากภิกษุรูปใดจะลาสิกขาต้องสอนหนังสือ เพื่อทดแทนคุณสถานศึกษาเป็นเวลา 1 ปี เมื่อคิดจะลาสิกขาพระไพรัตน์จึงรับหน้าที่สอนวิชา ภาษาและวรรณคดีไทย จากนั้นจึงแจ้งความประสงค์ให้ทางบ้านทราบ ญาติพี่น้องพากันห้ามปราม พร้อมทั้งให้เหตุผลว่า “บวชเป็นพระดีอยู่แล้ว โยมๆ ต่างมีความสุขด้วยกุศลแห่งเพศ บรรพชิตของลูก” แต่คำห้ามปรามดังกล่าวทำให้พระไพรัตน์เปลี่ยนใจไม่ ในที่สุดจึงตัดสินใจ ลาจากเพศบรรพชิตเพื่อเริ่มต้นชีวิตทางโลก (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 38)

การพัฒนาบนเส้นทางสายวรรณศิลป์ของไพรัตน์ ขาวงามเริ่มต้นจากการ ฉายแววคิดฝันตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เขาเล่าถึงชีวิตวัยเด็กของตนว่า ตนเป็นเด็กช่างคิด ช่างฝัน ช่างสังเกต ช่างจินตนาการ และพยายามเขียนถึงสิ่งที่คิดฝันด้วยความรู้สึกไร้เดียงสา ดังคำกล่าวสุนทรพจน์ในงานรับพระราชทานรางวัลซีไรต์ (พ.ศ. 2538) ณ โรงแรมโอเรียนเต็ลว่า

โดยที่ไม่ทันรู้ว่ากวีนิพนธ์คืออะไร ข้าพเจ้าก็รักการเขียน ในวัยเด็กขณะ เต็มไปด้วยความช่างคิดช่างฝัน ขณะบรรเจิดด้วยจินตนาการแปลกประหลาด มหัศจรรย์ ข้าพเจ้าพยายามเขียนถึงสิ่งเหล่านั้น เขียนด้วยความรู้สึก ไร้เดียงสา ผู้ใหญ่อ่านแล้วก็ได้แต่หัวเราะเอ็นดู (ไพรัตน์ ขาวงาม, 2547ก : สุนทรพจน์)

ครั้นเมื่อไพรัตน์เริ่มอ่านหนังสือได้อย่างคล่องแคล่ว เขาได้มีโอกาสอ่านบท กลอนของท่านพุทธทาสแล้วรู้สึกซาบซึ้งในความไพเราะ จนสามารถท่องจำจนขึ้นใจ เนื้อหาของ บทประพันธ์บางส่วนกล่าวว่า “...เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนตั้งยุงมีดีที่แววขน ถ้าใจ ต่ำก็เป็นได้แต่เพียงคน ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา” บทประพันธ์ดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจให้ ไพรัตน์มีความคิดริเริ่มอยากเขียนกลอนที่มีความงาม ความไพเราะ จึงหัดเขียนกลอนเรื่อยมา (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 40)

ไพวรินทร์ ชาวงามเริ่มฉายแววกวีขณะเรียนอยู่ชั้นปีที่ 2 ที่วิทยาลัยสงฆ์วังน้อย เมื่อครูพราวาสชื่อธีรชัย เนียมสุข ได้ออกหนังสือเขียนด้วยมือบนกระดาษฟูลสแก๊ปชื่อ สารสามเณร เพื่อเวียนกันอ่านภายในวิทยาลัย และประกาศรับผลงานจากสามเณรและภิกษุที่สนใจ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ฝีมือทางการประพันธ์ ได้แสดงออกซึ่งความสามารถของตน สามเณรไพรัตน์จึงเขียนเรื่องสั้นชื่อ “พ่ายังไม่มีด” ส่งให้ครูธีรชัย เมื่อครูอ่านเรื่องสั้นจบได้เรียกให้สามเณรเข้าพบ และขอให้คัดเรื่องสั้นดังกล่าวใหม่ด้วยลายมือสวยๆ ขณะนั้นสามเณร ไม่รู้ว่าครูจะนำเรื่องสั้นของตนไปเพื่อการใด มารู้อีกทีตอนที่เรื่องสั้นได้ลงตีพิมพ์ในนิตยสาร ชัยพฤกษ์ (พ.ศ.2522) เสียแล้ว ขณะนั้นนามปากกาที่เขาใช้คือ“สามเณร” (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 39)

นอกจากจะมีความสนใจการเขียนเรื่องสั้นแล้ว สามเณรไพรัตน์ยังสนใจหนังสือวรรณกรรมประเภทกลอนเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะงานประพันธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และ อังคาร กัลยาณพงศ์ อันเป็นแรงกระตุ้นให้เขาเริ่มเขียนกวีนิพนธ์อย่างจริงจัง (รำปากกาซึก “ม้าก้านกล้วย”, 2538 : “กวีหนุ่มจากทุ่งกุลาร้องไห้”) จนสามารถพัฒนาฝีมือเป็น “มือกลอนตัวฉกาจ” ต่อมาเมื่อเพื่อนนักกลอนชักชวนให้สมัครเป็นสมาชิกของชมรมราชบุรีกวีรัตน์ จึงได้มุ่งหน้าเขียนกลอนประกวดตามโอกาสต่างๆ จนชื่อเสียงของเขาเป็นที่รู้จักในแวดวงวรรณกรรม เมื่อได้รับรางวัลที่ 1 ของ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ จากการประกวดกลอนสดที่จังหวัดนครปฐม ต่อมาได้รับรางวัลที่ 2 จากการเขียนกลอนสดตีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ทับแก้ว และได้รับรางวัลอื่นๆ อีกหลายรางวัลโดยใช้นามปากกา ไพวรินทร์ วิเชียรฉันท์ ช่วงเวลาดังกล่าวไพวรินทร์ได้รับการกล่าวขานในหมู่ผู้ที่สนใจงานวรรณกรรมไม่แพ้นักกลอนประกวดรุ่นใหญ่อย่าง ส. เชื้อหอม อักขระนุรติ หรือคิวกานท์ ปทุมสูติ (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 39)

เมื่อลาจากเพศบรรพชิต ในปีพ.ศ. 2525 ไพวรินทร์มีความมุ่งมั่นที่จะประกอบอาชีพนักหนังสือพิมพ์ดังความใฝ่ฝัน จึงเดินทางเข้าสู่กรุงเทพมหานครเพื่อสมัครงานที่หนังสือพิมพ์ ชาวไทย แม้จะไม่ได้งานดังที่ตั้งใจไว้ แต่เขาก็ได้รับคำแนะนำด้วยมิตรไมตรีจาก ไพบูลย์ สุขสุเมธ (นักหนังสือพิมพ์ยุคก่อน 14 ตุลาคม 2516) นอกจากนี้เขายังไปศึกษาหาความรู้ที่หนังสือพิมพ์บ้านเมือง และได้รับคำแนะนำจากนเรศ นโรปกรณ์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส เจ้าของงานเขียนชุดสาวเอยจะบอกให้ (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 38) ไพวรินทร์จึงมุ่งหน้าสู่เชียงใหม่ ได้เริ่มทำงานที่หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ประชากรรายวัน เป็นพนักงานพิสูจน์อักษร หลังจากนั้นได้เปลี่ยนสายงานมาเป็นผู้สื่อข่าว และทำงานในแวดวงหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นอีกหลายฉบับ (รำปากกาซึก “ม้าก้านกล้วย”, 2538 : “กวีหนุ่มจากทุ่งกุลาร้องไห้”) ต่อมาเขาได้ตัดสินใจลาออกจากงานหนังสือพิมพ์ ทั้งที่ได้รับเงินเดือนถึง 1,200 บาท โดยไม่ฟังคำทัดท้วงจากรุ่นพี่หลายคน เนื่องจากเชียงใหม่เป็นเมืองที่เต็มไปด้วยสิ่งยั่วยุมากมาย จนได้ชื่อว่าเป็น

“เมืองปราบเซียน” (ในความหมายของนักข่าว) ไพรินทร์ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมดังกล่าวได้ เขาให้เหตุผลของการตัดสินใจครั้งนั้นว่า “ผมตัดสินใจลาออกทันทีถ้าผมไม่ชอบ ช่วงหนึ่งผมเป็นคนที่ทนอะไรมาก ผมเก็บกด ผมจะรอวันระเบิด ขณะที่ผมระเบิดผมจะไม่ฟังใคร ไม่ว่าคนนั้นจะมีเหตุผลเช่นไร...” (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 38)

ปี พ.ศ.2525 ไพรินทร์ได้เดินทางเข้ากรุงเทพมหานครอีกครั้งเพื่อหางานทำ โดยได้เข้าหอพักราคาถูกเพียงเดือนละ 450 บาทอยู่กับชีวี ชีวา กวีรุ่นน้องคนหนึ่งผู้ตั้งความหวังอันงดงามบนเส้นทางสายวรรณศิลป์เช่นกัน เขาได้สมัครและเริ่มทำงานที่หนังสือพิมพ์ สปีดเวย์ ทำงานได้เกือบหนึ่งปีก็ตัดสินใจลาออก ทั้งที่ได้ค่าตอบแทน 1,500 บาทต่อเดือน เนื่องจากทางสำนักพิมพ์จ่ายเงินเดือนไม่ตรงเวลา ช่วงเวลาดังกล่าวชีวิตของเขาต้องดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอด บางครั้งต้องอดทนกับความหิว บางคราต้องเด็ดยอดกระถินริมรั้วมากินเพื่อประทังชีวิต “เพียงเพื่อประคองความนึกคิดให้กรองกวีบทใหม่ออกมาอย่างที่ตั้งใจ (ประกาย ปรัชญา, 2539 : คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก) แม้จะประสบกับความทุกข์ยากไพรินทร์ก็ไม่เคยย่อท้อ และไม่เคียดคิดที่จะหวนกลับสู่บ้านเกิดด้วยเกรงจะเพิ่มภาระให้แก่ครอบครัว เขาจึงต้องจำทนใช้ชีวิตอยู่ในเมืองต่อไป แม้จะรู้สึกขัดแย้งและแปลกแยกต่อสังคมเมืองก็ตาม เขาเคยเปรียบเทียบตนเองว่า “...เป็นคนสองวัฒนธรรม เป็นคนสองโลก เป็นนกสองฟ้า เป็นข้าวสองนา เป็นปลาสองน้ำ” (ไพรินทร์ ขาวงาม, 2547 : สุนทรพจน์) นอกจากนี้เขายังเล่าให้ฟังถึงเหตุผลที่ต้องอยู่ไกลบ้านว่า

“...ความจริงผมคิดว่า...อยู่บ้านผมลำบากใจ ทุกวันเมื่อผมมาอยู่ในเมืองผมก็ไม่สามารถเป็นคนเมืองได้ ผมกลับไปอยู่บ้านนอกก็อยู่ไม่ได้ คนบ้านนอกนี่เขาสนุกกันแบบเถื่อนๆ แล้วผมเป็นคนที่เครียดเจียบ แล้วก็ไม่ค่อยมีมนุษยสัมพันธ์ บางทีเก็บกด ผมสูญเสียสิ่งนี้ ผมเป็นคนบ้านนอกที่ดีไม่ได้ แล้วจะเป็นคนเมืองที่ดีไม่ได้...สังคมเมืองมันดีอยู่อย่างหนึ่งสำหรับคนเจียบๆ อย่างผม คือผมสามารถจะอยู่เจียบๆ โดยไม่คุยกับใครได้ สังคมเมืองเอื้อต่อภาวการณ์เหล่านี้ ผมอยู่ชนบทผมจะเจียบไม่คุยกับใครไม่ได้ เขาจะคิดว่าผมเป็นคนบ้า” (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 40)

ช่วงระยะเวลาดังกล่าวเขาทำงานหารายได้โดยไม่เลือกงาน ไม่ว่าจะเป็นการทำกรอบรูปพลาสติกเร่ขายข้างถนน หรือช่วยภรรยาทำวีซีดีรุ่นพี่ (คมทวน คันธนู) ชายไอศกรีมที่ร้านย่านอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ (จำปากกาซัก “ม้าก้านกล้วย”, 2538 : “กวีหนุ่มจากทุ่งกุลาร้องไห้) จนกระทั่งร้านปิดกิจการก็ต้องตกอยู่ในภาวะคนตกงานอีกครั้งหนึ่ง แต่นับว่าโชคที่ได้รู้จักกับเพื่อนใหม่ที่มีความรักในงานวรรณศิลป์เช่นเดียวกับเขา ได้แก่ ประกาย ปรัชญา

เวียง วชิระ และนฤมิตร ประพันธ์ เขาได้รับกำลังใจในการดำเนินชีวิตอย่างเหลือล้นจากเพื่อนกลุ่มนี้ (จำลอง ฝั่งชลจิตร, 2529 : 39) บางครั้งพวกเขาจับกลุ่มสम्मมนาย้อย บางครา “สูมหัวเมามายกับปรัชญาและเมรัย” ช่วงระยะเวลาที่เองไพวรินทร์ตระหนักด้วยตัวเองว่า “ความสุขในความทุกข์ย่อมเหนือสุขอื่นใด” (ประกาย ปรัชญา, 2539 : คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก)

ท่ามกลางช่วงเวลาทุกข์ยากของชีวิต สิ่งที่น่าชื่นชมคือไพวรินทร์ไม่เคยละทิ้งการเขียนบทกวีนิพนธ์ จนกระทั่งสำนักพิมพ์สุพันธ์พิมพ์รวมเล่มรวมบทกวีนิพนธ์ชุด ลำนำวเนจร เป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2528 เนื้อหาของบทประพันธ์อิงอยู่กับเรื่องราวชีวิต ในช่วงที่เขาเดินทางแสวงหาคคุณค่าและความหมายของชีวิต สำหรับผู้แต่ง ลำนำวเนจร “เป็นลำนำแห่งอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนหนุ่มอ่อนไหวคนหนึ่ง ผู้ระหกระเหินไประหวางความแปรปรวนของยุคสมัย เป็นบันทึกของคนหลงทาง ที่พยายามจะค้นหาวิถีทางของตัวเอง” (ไพวรินทร์ ขาวงาม, 2534 : บันทึกของผู้แต่งในการพิมพ์ครั้งที่ 2) ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 หนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ชุด คำใดจะเอ๋ยได้ตั้งใจ ได้รับการตีพิมพ์และเข้าชิงรางวัลซีไรต์คู่กับ ปณิธานกวี ของ อังคาร กัลยาณพงศ์ ซึ่งเป็นกวีที่ไพวรินทร์ชื่นชอบและติดตามผลงานตั้งแต่เด็ก ในปี พ.ศ. 2532 หนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ชุด ฤดีกาล ก็ได้มีโอกาสเข้ารอบรางวัลซีไรต์อีกครั้งหนึ่งในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน ส่งผลให้ไพวรินทร์ได้รับการพูดถึงในแวดวงผู้สนใจงานวรรณกรรม เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าว (พ.ศ. 2529) เขามีอายุเพียง 25 ปี ซึ่งนับว่าเป็นกวีที่ประสบความสำเร็จตั้งแต่อายุน้อย แต่ดูเหมือนว่าชื่อเสียงเกียรติยศหรือเงินทองยังไม่สำคัญเท่ากับเขาสร้างสรรค์บทประพันธ์เพราะงานเหล่านี้ให้ความสุขแก่เขา ดังที่เขาบอกว่า “การได้ทำงานเหล่านี้ับเป็นความสุขอย่างหนึ่ง เป็นการแสวงหาค่าความสุขทางหนึ่ง เท่าที่มนุษย์อย่างข้าพเจ้าจะพึงต้องการได้” และเขาได้ตั้งปณิธานอันแน่วแน่ว่าเขาจะทำงานที่เขารักต่อไป ดังคำนำใน ลำนำวเนจร ตั้งแต่ตีพิมพ์ครั้งแรกว่า “ถึงแม้ข้าพเจ้าจะเป็นฝุ่น เป็นกรวด เป็นทรายแทรกตัวอยู่ในสวนอักษรอันไพศาลและอลังการ ข้าพเจ้าก็มีความสุขในการได้ทำหน้าที่ของฝุ่น กรวด และทรายนั่นอย่างเต็มใจ” (ไพวรินทร์ ขาวงาม, 2547ก : บันทึกของผู้แต่ง)

ในปี พ.ศ. 2538 ความเพียรพยายามส่งผลให้เขาได้รับรางวัลอันควรค่าแก่ความภาคภูมิใจ เมื่อหนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ชุด ม้าก้านกล้วย ได้รับรางวัลซีไรต์ประจำปี พ.ศ. 2538 เห็นได้ว่ากวีผู้นี้ยังยึดมั่นในภารกิจของตน ซึ่งมุ่งผลที่การมีส่วนกลม่อมเกลาคจิตใจของเพื่อนร่วมสังคม กล่อมเกลาคจิตใจให้ผู้อ่านมีพัฒนาการทางอารมณ์ อันส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางปัญญา เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปรกติสุข ในฐานะกวีเขายังมีความศรัทธาในคุณค่าของกวีนิพนธ์ และเชื่อมั่นว่า “กวีนิพนธ์ไทยคือวิถีหนึ่งของวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความจำเริญทางจิตใจของผู้คนในชาติ ด้วยพลังของความคิดฝันและจินตนาการอันงอกเงยมาจากชีวิตจริง จักอาจจรโลงจิตใจเพื่อนร่วมสังคม ในระหว่างการใช้ชีวิตประจำวันอันซ้ำซากจำเจได้บ้าง” ด้วยความตระหนัก

ในคุณค่าความดีงามของกวีนิพนธ์ เขาจึงตั้งปณิธานกับตัวเองว่าจะสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ตลอดไป
“ชั่วแรงใจจะหาไม่” (ไพวรินทร์ ขาวงาม, 2547ก : สุนทรพจน์)

ปัจจุบันเขาประกอบอาชีพนักเขียนอิสระ สร้างสรรค์ผลงานประเภทบทความ
กวีนิพนธ์ ทั้งประจำและไม่ประจำให้กับหนังสือพิมพ์หลายฉบับ บางโอกาสได้รับเชิญไปเป็น
วิทยากร และอาจารย์บรรยายพิเศษตามสถานศึกษาต่างๆ และได้ตัดสลิ้นใจกลับไปมีชีวิต
ครอบครัวอย่างเรียบง่ายที่จังหวัดขอนแก่น